

**Laurence Devillairs:
DESCARTES, LEIBNIZ.
LES VÉRITÉS ÉTERNELLES,
PUF, Paris 1998**

Studie Laurence Devillairsa o koncepcích „věčných pravd“ u R. Descartesa a G. W. Leibnize představuje tyto dva novověké filozofy z ne zcela obvyklé perspektivy. Descartes v ní není sledován jako ustavitel subjekt-objektového rozvrhu, Leibniz jako tvůrce představy monády coby silově-mentalistické („konativní“) interpretace jsoucna. Autor se plně koncentruje na (racionální) teologii těchto dvou myslitelů: nejprve čtenáře seznamuje se svéráznou a při letmém kontaktu jen obtížně srozumitelnou (a spolu s tím akceptovatelnou) Descartesovou myšlenkou o *stvořenosti* matematických, metafyzických či etických pravd Bohem (sám Descartes ji charakterizuje jako *výstřední*) – a poté analyzuje důvody Leibnizova odmítnutí této koncepce a jejího nahrazení identifikací těchto pravd s boží racionální, a tedy se samotnou boží esencí.

Dle Descartesa je první, „nejvěčnější“ (*la plus éternelle*) pravdou *existence boží*. Bůh existuje nutně, jelikož příčinou či důvodem (*causa sive ratio*) jeho existence je nezměrnost, nekonečnost jeho esence (*ipsa ejus naturae immensitas*). Všechny ostatní pravdy jsou Bohem stvořeny: jestliže se vztahují k esencialitě materiálních – tj. *rozlehlých* – jsoucna, jde o pravdy nazývané matematické; jestliže se týkají jsoucna duchovních, jde o pravdy metafyzické, popřípadě etické. I tyto pravdy jsou však věčné, protože jsou stvořeny *ab aeterno*. Při jejich stvoření byl Bůh naprosto svobodný, neomezovaný ani principem kontradikce, jelikož i ten jím byl stvořen.

Věčné pravdy přitom nejen platí „o sobě“, nýbrž jsou Bohem „vtištěny“ do lidské mysli jako axiómata, zakládají – obvykle netematicky – naše (správné, smyslovostí nekorumpované) myšlení. – Argumentem pro přijetí této koncepce je pro Descartesa nepřijatelnost představy, že by věčné pravdy určovaly Boha při stvoření světa a limitovaly tak jeho tvořivou moc. – Toto Descartesovo pojetí přesto nelze považovat za (přínejmenším vulgárně) voluntaristické: stvořitelem věčných pravd – a stejně tak světa – je Bůh jako původní, pro konečný lidský rozum zcela neprohlédnutelná jednota moci, racionality a vůle, jako originární „*fiat*“, a ne jako iracionální či „bezohledná“, na důvody se neohlížející všemoc (v dopise Mersennovi z 27. května Descartes píše: *C'est en Dieu une même chose de vouloir, d'entendre et de créer, sans que l'une précède l'autre*, ne quidem ratione).

Leibnizova kritika Descartesova rozumu Bohu (velmi důrazná např. v *Discours de métaphysique*) je však odmítáním jeho údajného voluntarismu: descartesovské věčné pravdy i „jeho“ svět jsou jen produktem boží svévole, a tedy dílem *tyrana*, který nemůže probouzet naši lásku. Stvoření brané tak, jak mu rozumí Descartes, není dobré a může být velebeno nanejvýš proto, že je výsledkem rozhodnutí toho, kdo je nejmocnější, tj. ze *strachu*. – Leibniz tím na jedné straně francouzskému mysliteli „křivdí“ a na druhé straně namítá, že Descartesova koncepce implikuje cosi pro něj ještě nepřijatelnějšího (co rezolutně odmítá ve své kritice Spinozy), totiž *nutnost* všeho stvořeného: Descartesův Bůh jako původní jednota nevolil, nemohl volit mezi možnostmi, nedisponoval důvody, nerozlišoval mezi „lepším“ a „horším“, protože tohle vše v aktu stvoření teprve vznikalo.

Stvořený svět je proto vlastně jediný možný, a tedy naprosto nutný. – Hlubší Leibnizovou „kritikou“ karteziánského Boha je tak samotná jeho theologie, předně jeho diferenciaci rozumu a vůle v Bohu. Boží racionalita, jejímž základem jsou věčné pravdy, myslí všechny možné světy, boží vůle *svobodně* určuje k existenci ten nejlepší z nich. Stvořený svět je tedy z metafyzického hlediska *kontingentní* (i všechny ostatní bylo možné stvořit, neboť neimplikují spor) a existuje pouze díky boží dobrotě (jde-li o nutnost, pak je to výlučně nutnost morální, ne metafyzická). – V hloubi rozdílu mezi oběma mysliteli spočívá přitom odlišnost jejich cílů: Descartesovým prvořadým cílem bylo metafyzickou koncepcí o korespondenci našich idejí se zákony přírody založit svou novou, „mechanistickou“ fyziku (fyziku „nového světa“), a jeho theologie je tak „služkou fyziky“; Leibnizovým cílem bylo podat *theologickou* vizi nejlepšího z možných světů, tj. světa, jenž je nejen přírodou, nýbrž i „říší duchů“, jejímž nanejvýš dobrotivým a spravedlivým monarchou je Bůh (*Tous les Esprits, soit des hommes, soit des génies, entrant en vertu de la Raison et des vérités éternelles dans une espèce de Société avec Dieu, c'est du plus parfait état, formé et gouverné par le plus grand et le meilleur des Monarques...*: Principes de la nature et de la grâce; § 15), panovník, který se svým poddaným sděluje tím nejdokonalejším možným způsobem – v Ježíši Kristu (v dopise Morellovi ze září 1698 Leibniz uvádí: *Croyons en Jésus-Christ...il nous apprend que Dieu veut le salut de tous*). Leibniz tak přibližuje Boha člověku, činí jej i jeho dílo „srozumitelným“ a jeho *racionální* theologie se tím „setkává“ s křesťanským zjevením.

Devillairsovo „sblížení“ Descartesovy filosofie se spinozismem, založené na „po-

hlčení“ racionality descartovského Boha vůlí v jejich „totální indiferenci“ (tj. na „absorpci“ diferencovaného jednoduchým), nepostrádá přesvědčivost – je třeba uznat, že především z perspektivy *konečné* rozumové bytosti není zásadní rozdíl mezi „absolutně svobodným Bohem“ francouzského myslitele a Spinozovou „přírodou tvořící“. – Devillairsova práce – ať již byly důvody pro její sepsání jakékoli – tak po mém soudu (přes svoji „jednostrannost“) přispívá k lepšímu porozumění tomu, co se na počátku novověké filosofie dělo v myšlení (a jako myšlení) velkých filosofů racionalistické tradice.

Richard Zika

Roy A. Rappaport: RITUAL AND RELIGION IN THE MAKING OF HUMANITY, Cambridge University Press, Cambridge 2002 (1. vyd. 1999)

Roy A. Rappaport (1926–1997) byl významný americký antropolog, který dlouhodobě působil na Univerzitě v Michiganu a v letech 1987–1989 byl presidentem Americké antropologické asociace. Zabýval se problematikou náboženství, zvláště náboženských rituálů, a jeho výzkumy v terénu probíhaly především na Nové Guineji, kde studoval etnikum Maring.¹ V České republice bohužel není tento významný autor stále ještě příliš známý;²

¹ Výsledky svých terénních výzkumů na Nové Guineji publikoval Rappaport v knize *Pigs for the Ancestors* (1968; revidované vydání 1984).

² I když obeznámenost s jeho dílem mezi českými vědci pomalu narůstá; odkazuje na něj např. Jan Sokol. Sokol, Jan: *Člověk a náboženství*. Portál, Praha 2004.